

Književnost i kultura pred izazovima digitalnog doba – KKIDD (IP_UNIPU_010158)

Institucijski projekt Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli

VODITELJ I SURADNICI NA PROJEKTU:

- Doc. dr. sc. Matija Jelača - voditelj
- Doc. dr. sc. Boris Koroman - suradnik
- Izv. prof. dr. sc. Dubravka Dulibić Paljar – suradnica
- Dr. sc. Edgar Buršić, viši asistent - suradnik
- Izv. prof. dr. sc. Luka Bekavac (FFZG) – vanjski suradnik
- Doc. dr. sc. Brigita Miloš (FFRI) – vanjska suradnica
- Dr. sc. Ante Jerić, poslijedoktorand (FFRI) – vanjski suradnik
- Marijeta Bradić, doktorandica (FFZG) – vanjska suradnica

Teorijski okvir projekta:

Digitalno ili informacijsko doba naziv je za razdoblje suvremene povijesti koje obilježava prijelaz s ekonomskog uređenja usmjerenog na industrijsku proizvodnju prema novom obliku ekonomije koja nastaje kao rezultat intenzivnog razvoja digitalnih informacijsko-komunikacijskih tehnologija pri čemu razmjena informacija ima središnju ulogu. No dok su se mnogi mislioci u svojim analizama očekivano usmjerili na ulogu informacije u ovom razdoblju, Herbert A. Simon (1971) ključnim je smatrao ono što informacija konzumira, a to je ljudska pažnja. Svijet preobilja informacija stvara oskudicu pažnje, stoga Simon kao glavnu ekonomsku aktivnost našeg vremena postulira „potrebu da se pažnja efikasno raspodjeli među preobiljem izvora informacija koji ju mogu konzumirati.“ Karl Deutsch (1971) je prvi ovakve Simonove ideje o oskudici pažnje nazvao „ekonomijom pažnje“, da bi se taj termin s vremenom proširio u brojnim znanstvenim disciplinama, između ostalog u književnoj i kulturnoj teoriji te filozofiji (Davenport (2001), Wu (2016), Williams (2018), Zuboff (2019)). Pojavom društvenih mreža i njihovim ubrzanim širenjem, pojam „ekonomija pažnje“ postaje dijelom javnog diskursa, posebno javnog diskursa na i o samim društvenim mrežama. Ekonomija pažnje temeljni je princip funkcioniranja društvenih mreža i digitalnih *online* platformi uopće: kako privući i što dulje zadržati korisnikovu pažnju glavni je imperativ svih digitalnih platformi, posebice društvenih mreža. Pažnja, dakle, postaje roba koju korisnik razmjenjuje za besplatno korištenje usluga pojedine digitalne platforme. Pritom, ključnu ulogu imaju sofisticirani računarski sustavi umjetne inteligencije koji na temelju algoritama strojnog učenja stvaraju individualizirani model korisnikovog ponašanja pomoću kojeg predviđaju sadržaj koji će pojedinog korisnika zaintrigirati i/ili ponuditi mu odgovarajuće oglase.

Posljedice ekonomije pažnje su sveobuhvatne i primjetne na svim razinama, počevši od osobne psihološke, preko društvene i kulturne, pa sve do političke. Iako su razmjeri utjecaja koje ekonomija pažnje ima na svim tim razinama predmet žive rasprave u brojnim društvenim

znanostima (prije svega u psihologiji, sociologiji i bihevioralnoj ekonomiji (Chiossi et al. (2023.), Schmitz et al. (2023), Qiu et al. (2017)), zajednički nazivnik svih tih promjena svakako je *fragmentacija*: prije svega fragmentacija pažnje kao temeljnog kognitivnog procesa na individualnoj psihološkoj razini, potom fragmentacija javnog, društvenog, umjetničkog i kulturnog prostora, te konačno fragmentacija i sve veća polarizacija političkog života.

Osnovna je namjera ovog projekta istražiti posljedice koje tako opisana ekonomija pažnje i sveopća fragmentacija imaju na suvremeno poimanje i funkcioniranje književnosti i kulture uopće. Pisanje i čitanje književnosti svakako zahtijevaju veliki ulog vremena i pažnje, stoga je jasno da je ekonomija pažnje morala imati snažan učinak na oba ova aspekta književnosti. Uslijed sveopće demokratizacije objavljivanja sadržaja na internetu, popraćene pojavom raznih digitalnih platformi za samoobjavljivanje kao što su *Wattpad*, *Kindle Direct Publishing*, *AO3 (Archive of our Own)* i *Webnovel*, književna je produkcija doživjela eksplozivni rast (McGurl (2021)). Takva hiperprodukcija književnih tekstova svake vrste nije rezultat samo većeg broja novih glasova u suvremenom književnom polju, već je u velikoj mjeri riječ o nuspojavi algoritamskih poticaja digitalnih platformi za konstantnom produkcijom novog sadržaja, što predstavlja jedan od ključnih aspekata ekonomije pažnje. Pridoda li se tome pojava velikih jezičnih modela poput Chat GPT-a koji omogućavaju još bržu produkciju književnog sadržaja, jasno je da takva je hiperprodukcija sve problematičnija.

Kad je pak riječ o književnoj recepciji, tu je ekonomija pažnje odigrala jednako značajnu ulogu. Prije svega, fragmentacija pažnje koja se na psihološkoj razini u suvremenom dobu manifestira kroz sve veći broj poremećaja pažnje za posljedicu je imalo slabljenje interesa za i sposobnosti (dubinskog) čitanja književnosti na razini opće populacije. Shodno tome, književnost je izgubila središnju ulogu u kulturi i društvu koju je imala kroz najveći dio svoje povijesti. Brojni drugi, najčešće kraći i jednostavniji multimodalni oblici *online* sadržaja sad zauzimaju središnje mjesto suvremene (digitalne) kulture. Istovremeno, to nipošto ne znači da se književnost danas u apsolutnom smislu čita manje nego ranije, upravo suprotno. Prema mnogim statističkim pokazateljima čitateljska je publika u stalnom porastu, što se može objasniti većom dostupnošću književnosti na općoj razini (Curcic (2023)). No ekonomija pažnje svakako je odigrala važnu ulogu u redefiniranju čitateljskih navika i preferencija, pa se tako sve manje čita zahtjevna i kompleksna umjetnička književnost, a prevladava interes za žanrovsku književnost razgranatu u mnoštvo raznovrsnih žanrova i mikrožanrova, fanfikciju, te nove, kraće književne vrste koje nastaju i diseminiraju se u virtualnom okruženju putem digitalnih platformi (McGurl (2021)). Može se, dakle, zaključiti kako je fragmentacija književnog polja dominantan trend kako na razini književne produkcije koja se množi i grana u beskonačno mnogo različitih (mikro)smjerova, tako i na razini književne recepcije gdje čitateljske navike oblikovane ekonomijom pažnje uvjetuju i određuju takvu razgranatu književnu hiperprodukciju.

Radikalna transformacija književnog polja zapravo je samo dio jednako radikalne transformacije čitavog suvremenog (digitalnog) kulturnog polja koju također u bitnome određuju ekonomija pažnje i sveopća fragmentacija. Pritom, uzdignuvši se na ovu višu razinu analize očiglednom postaje sljedeća važna značajka suvremene digitalne kulture, a to je reartikulacija tradicionalnog odnosa usmenosti i pismenosti. Ako je u prethodnim razdobljima dominantna bila kultura pisma, suvremena digitalna kultura radikalno redistribuirala omjer pisanih i usmenih oblika komunikacije u korist potonje. Bez obzira bila riječ o dužim (*podcast*,

video esej) ili kraćim (*reelovi*, *storyji*, *memovi*) formama, u digitalnom svijetu prevladavaju video formati u osnovi kojih je, unatoč njihovoj čestoj multimodalnosti, izgovorena riječ. Za razumijevanje suvremene digitalne kulture nezaobilazna je stoga distinkcija Waltera J. Onga (1982) između primarne i sekundarne usmenosti, kao i iz nje izveden pojam tercijarne usmenosti (Heyd (2021)), usmjeren upravo ka rasvjetljavanju prevladavajućih digitalnih oblika komunikacije. S obzirom na to da je književnost izvorno nastala u obliku usmene predaje, kao i to da su usmeni književni oblici opstali kroz povijest unatoč tome što je književnost (ili literatura) po definiciji bila vezana uz knjigu i pismo, takva nova usmenost karakteristična za digitalno okruženje otvara zanimljivu mogućnost reartikulacije samog pojma književnosti u suvremenom digitalnom svijetu.

Konačno, pojava i neočekivano brzi razvoj generativne umjetne inteligencije, prvenstveno velikih jezičnih modela predstavlja najnoviji potencijalno transformativni izazov kako za književnost i kulturu uopće, tako i za književnu i kulturnu teoriju. Kao što je ranije spomenuto, već i samo stvaranje književnosti uz pomoć velikih jezičnih modela radikalno transformira suvremeno književno polje. No osnovno pitanje koje se u ovom kontekstu nužno nameće jest hoće li sustavi umjetne inteligencije (postojeći ili neki budući) moći samostalno stvarati književnost? Bio odgovor na to pitanje pozitivan ili negativan, u svakom slučaju za sobom povlači radikalnu transformaciju doslovno svih temeljnih aspekata književnog stvaranja i recepcije.

Takva radikalna transformacija književnog i kulturnog polja nužno postavlja čitav niz novih velikih izazova pred književnu i kulturnu teoriju, filozofiju, te humanistiku u cjelini. Žele li humanističke znanosti odgovoriti na te izazove nužan je preduvjet uspostava interdisciplinarnog dijaloga s relevantnim znanstvenim disciplinama iz drugih područja, prije svega računarstvom (umjetna inteligencija), informacijsko-komunikacijskim znanostima, kognitivnom znanosti, neuroznanosti, psihologijom, ekonomijom (bihevioralna ekonomija), sociologijom, a u nekim aspektima i s fundamentalnim prirodnim znanostima kao što su matematika, fizika i biologija.

Takav je dijalog kroz drugu polovicu 20. stoljeća svakako postojao no većinom je ostao u drugom planu. Započeli su ga mislioci strukturalizma (R. Jakobson, C. Levi Strauss, J. Lacan i R. Barthes) koji su neke od svojih najznačajnijih ideja artikulirali upravo kroz susret s idejama teorije informacije (C. Shannon) i kibernetike (N. Wiener). Iako su s poststrukturalizmom takve strukturalističke ambicije većinom zaboravljene, pojedini su mislioci ipak, donekle paralelno glavnoj struji humanistike, nastavili razvijati svoje ideje kroz interdisciplinarni dijalog s ranije navedenim znanstvenim disciplinama. Prije svih riječ je o G. Deleuzeu i F. Guattariju, G. Simondonu, M. Serresu, J. Attaliju, J. Lotmanu, R. Paulsonu, N. K. Hayles, N. Landu, te u mlađoj generaciji misliocima spekulativnog realizma (R. Brassier, Q. Meillassoux, I. H. Grant, M. Fisher, P. Wolfendale, R. Negarestani), novog materijalizma (K. Barad, R. Braidotti, M. DeLanda i J. Bennett) i ekokritike (Cheryl Glotfelty, L. Buell, Greg Garrard).

Istovremeno, svakako treba spomenuti i relativno novo interdisciplinarno područje *kognitivnog proučavanja književnosti* (*cognitive literary studies*) koje na temelju spoznaja iz kognitivne znanosti, psihologije, neuroznanosti i filozofije uma istražuje kako ljudska kognicija (percepcija, pažnja, pamćenje, mišljenje, emocije...) utječe na stvaranje, čitanje i razumijevanje književnosti (Burke i Troscianko (2017), Zunshine (2015)). U kontekstu suvremene digitalne kulture u kojoj viralnost narativa u različitim oblicima predstavlja jedan

od temeljnih načina širenja informacija posebno je zanimljiva kognitivna naratologija sa svojim brojnim važnim spoznajama o procesiranju narativnih oblika svih vrsta (Alber i Wenzel (2021)).

Konačno, u posljednjih dvadesetak godina sve se intenzivnije razvija polje *digitalne humanistike* koje je utemeljeno upravo na izravnom interdisciplinarnom dijalogu humanistike i računarstva, pri čemu se tradicionalno humanističkim temama i problemima pristupa uz pomoć različitih digitalnih alata. Istraživanja na ovom području također su se najvećim dijelom odvijala paralelno glavnim humanističkim strujanjima predvođenih strukturalizmom, poststrukturalizmom i njihovim sljednicima. No uslijed sve izraženijih izazova koje digitalno doba postavlja pred humanistiku, rasprave, alati i metode digitalne humanistike polako, ali sigurno zauzimaju sve značajniji udio u većini humanističkih disciplina, pa tako i u znanosti o književnosti (Piper (2018) i Eve (2022)).

Planirani ishodi istraživanja po radnim paketima

1. Književna i kulturna teorija u interdisciplinarnoj perspektivi (Jelača)

Ovaj dio istraživanja provodi doc. dr. sc. Matija Jelača te predstavlja temeljnu okosnicu projekta na koju se sva ostala istraživanja nadovezuju. Shodno tome, rad u ovom dijelu projekta bit će usmjeren na istraživanje izazova koje digitalno doba (ekonomija pažnje, fragmentacija i generativna umjetna inteligencija) postavlja pred humanistiku uopće, te književnu i kulturnu teoriju posebno te na pokušaj artikuliranja uvjeta mogućnosti odgovora na te izazove iz humanističke perspektive. Kao što je ranije navedeno, želi li humanistika odgovoriti na te izazove nužan je preduvjet uspostava interdisciplinarnog dijaloga s relevantnim znanstvenim disciplinama iz drugih znanstvenih područja, prije svega, računarstvom (umjetna inteligencija), informacijsko-komunikacijskim znanostima, kognitivnom znanosti, neuroznanosti, psihologijom, bihevioralnom ekonomijom, sociologijom, a u nekim aspektima i s fundamentalnim prirodnim znanostima kao što su matematika, fizika i biologija. Ovaj će dio projekta stoga biti posvećen analizi tog problemskog sklopa kako u povijesnoj, tako i u suvremenoj perspektivi. Kad je riječ o povijesnom dijelu, naglasak će biti na istraživanju recepcije ideja teorije informacije, kibernetike, teorije kompleksnosti, teorije sistema i umjetne inteligencije u filozofiji, književnoj i kulturnoj teoriji od kraja 2. svjetskog rata pa do danas. Na temelju takvih povijesnih istraživanja, rad će se potom okrenuti istraživanju mogućnosti koje najnovije suvremene spoznaje umjetne inteligencije, kognitivne znanosti, računarske neuroznanosti, psihologije, bihevioralne ekonomije i fizike otvaraju za humanistiku te književnu i kulturnu teoriju danas. Rad na ovim pitanjima bit će prvenstveno teorijske prirode, no težit će razmjeni ideja sa znanstvenicima sa spomenutih područja.

2. Kultura i (novi)mediji u digitalnom dobu (Koroman)

Ovaj dio istraživanja provodi doc. dr. sc. Boris Koroman i to u dvije teme.

2.1. Reinvecija i reinterpretacija Bourdieovog koncepta "polja kulture" u kontekstu 21. stoljeća.

Teorijski i istraživački okviri koje je u svojem ukupnom radu postavio Pierre Bourdieu pružaju iznimno temeljite i poticajne okvire za proučavanja književnosti. Izazovno je međutim što se ovaj francuski sociolog u manjoj mjeri bavio medijima a, budući da je preminuo 2002., nije se bavio tzv. novim medijima i izmijenjenim poljem kulture u digitalnom dobu. O mogućim načinima reinencije Bourdieuovih ideja u 21. stoljeću postoji nekoliko akademskih nastojanja (Couldry 2003, Hesmondalgh 2006, usp. Willig, Waltorp, Møller 2015) te bi se u sklopu ovog projekta, slijedeći ideje istraživača koji se oslanjaju na naslijeđe Bourdieua, nastojale trasirati promjene u kulturnom polju i u međusobnim dinamikama polja u kasnom 20. i u 21. stoljeću.

2.2. Kritička teorija novih medija

Desetljeće u kojem se pojavljuje internet, 1990-e, obilježene su svojevrsnim tehnološkim optimizmom uz analitičke poteze koji su dolazili iz područja humanistike (npr. Kaplan, Moulthorp, Bolter, Grusin et. al). Tridesetak godina kasnije predodžba informatičke revolucije obilježena je skeptičnim pozicijama uz dominantu popularnu terminologiju razočaranja i bojazni. Polazeći od radova koji s analitičkih pozicija razumijevanja strukture digitalne revolucije u kontekstu dominantne recentne inačice kapitalizma (od npr. McChesney 2014 do Zuboff 2019) razvijaju kritičku teoriju novih medija (npr. Fuchs 2014, 2021...) istraživanje je usmjereno pregledu ideja, pozicija i alata za kritičku teoriju novih medija, analitičku povijest interneta i internetske kulture kao sadržaja jednog novog kolegija.

3. Književnost i digitalno doba (Koroman, Dulibić Paljar, Miloš, Bekavac)

Doprinosi ovoj temi podijeljeni su u tri dionice.

1. Doc. dr. sc. Boris Koroman proučavat će distopijske narative u suvremenoj književnosti i kulturi. Proliferacija distopijskih pripovijesti u 21. stoljeću, uz njihovu reinenciju u različitim medijima, (pod)žanrovsko bujanje, specifično ciljanje publike te uz recepciju koja je također dobrim dijelom usmjerena generacijama mlađe publike, otvara mogućnosti za podrobna kulturološka istraživanja etnografije recepcije tog specifično kodiranog žanra, uz obilje njegovih podžanrova. Riječ je o suvremenom kulturnom i književnom fenomenu koji zahtijeva i istraživanja recepcije i kulturološku interpretaciju koja se dobrim dijelom može oslanjati na istraživače (post)moderniteta poput F. Jamesona ili D. Harveya.

2. Izv. prof. dr. sc. Dubravka Dulibić Paljar i doc. dr. sc. Brigita Miloš surađivat će na dionici "Narativi majčinstva u književnosti i digitalnim kulturnim praksama".

Ova dionica istraživanja usmjerena je na proučavanje narativa majčinstva u književnosti i digitalnim kulturnim praksama, s teorijskim uporištem u studijama majčinstva (tzv. *motherhood studies*). Majčinstvo kao jedan od društveno najvažnijih okvira za definiranje ženskog identiteta, u digitalnom dobu doživljava rekonceptualizaciju. Digitalno doba donosi nove prostore izražavanja i diseminacije različitih informacija, uključujući blogove, društvene mreže i online autobiografske forme koje omogućuju različite oblike (samo)reprezentacije majčinskog iskustva. Time se otvaraju nove mogućnosti za razumijevanje majčinstva ne samo kao kulturnog i simboličkog fenomena, te autorskog čina oblikovanja književne fikcije, nego i kao digitalne prakse identitetske proizvodnje i zajedničkog pričanja priča.

U sklopu ove istraživačke dionice objavljen je jedan rad (Dulibić-Paljar 2025), te je održano jedno izlaganje na međunarodnom znanstvenom skupu (Dulibić-Paljar i Miloš 2026).

3. Izv. prof. dr. sc. Luka Bekavac će se baviti spekulativnom fikcijom kao prostorom ranih

konceptualiziranja digitalnosti. Istražit će se eksplicitan utjecaj ranih radova Williama Gibsona – romana *Neuromancer* (1984), *Count Zero* (1986) i *Mona Lisa Overdrive* (1988) te zbirke priča *Burning Chrome* (1986) – na osmišljavanje digitalne domene u teorijskim (Mark Fisher, Nick Land), teorijsko-fikcionalnim (CCRU) i umjetničkim projektima (Orphan Drift) s prijelaza iz 20. u 21. stoljeće. Gibsonove figuracije ontoloških, kulturnih, identitetskih, ekonomskih i geopolitičkih posljedica visokorazvijene virtualne zbilje smatraju se iznimno relevantnim prognozama fenomena kojima svjedočimo danas, no unatoč svim represivnim faktorima koje su njegove fikcije identificirale, njihov je ključni element bila i vizija digitalnosti kao prostora slobode, neregulirane kreativnosti, u konačnici i kontakta s tipovima alteriteta koji su ljudskoj vrsti bez digitalnoga konteksta nedostupni. Istraživanje će staviti poseban naglasak na taj „progresivan“ element naznačen u Gibsonovom radu, te na način kojim se on razvijao u spomenutim opusima krajem 1990-ih, uz osvrt prema ranijim umjetničkim projektima koji su istraživali sociopolitičke potencijale intervencija novih tehnologija u kreativne procese (*cut-up* i William S. Burroughs).

S obzirom da će se rad baviti utjecajem književnosti i umjetnosti na neke tipove rane teorijske recepcije digitalnih platformi, teorijska i metodološka uporišta za taj rad morat će biti višestruka:

- književnopovijesne i književnoteorijske studije o postmodernitetu, s naglaskom na analizama književnih tekstova koji a) intenzivnije komuniciraju s drugim medijima i umjetnostima putem atipičnih postupaka i/ili b) tematiziraju nove medije, tehnološke inovacije, te njihov utjecaj na kulturu, umjetnost i filozofiju;
- filozofijski tekstovi koji se bave odnosom tehnologije i umjetnosti, s naglaskom na korpuse koji i sami razvijaju svoj vokabular u hibridnom smjeru (tj. u interakciji s umjetničkim i tehnološkim inovacijama);
- kulturalnostudijska perspektiva koja bi u nekoj mjeri mogla rasvijetliti dinamiku cirkulacije tih formi u specifičnim povijesnim kontekstima.

4. Viralni narativi i umjetničke prakse u digitalnom svijetu (Jelača, Buršić, Bradić)

Ovaj dio projekta istražuje viralnost narativa u *online* okruženju u različitim kontekstima.

1. Doc. dr. sc. Matija Jelača pristupit će tom problemu iz perspektive prediktivnog procesiranja, važne nove paradigme u okviru kognitivne znanosti i računarske neuroznanosti. Ključan će pritom biti konceptualni aparat koji su razvili Van de Cruys et al. (2023.) kako bi objasnili fenomen estetskog iskustva na temelju prediktivnog procesiranja. U tome kontekstu središnju ulogu ima pojam epistemičkog luka koji je prema njima u osnovi estetskog iskustva, a sastoji se od tri dijela: znatiželja, epistemičko djelovanje, i aha doživljaj. Primjenom tog konceptualnog okvira, ovo će istraživanje pokazati da je viralnost narativa u velikoj mjeri, iako ne isključivo, posljedica njihove estetske dimenzije, odnosno doživljaja epistemičkog luka koji izazivaju u recipijentima. Posebna će pozornost biti posvećena dužini, odnosno kratkoći epistemičkog luka koji ti narativi izazivaju jer se upravo u tome sastoji nužan preduvjet za njihovo viralno širenje.

U sklopu ove dionice održano je jedno izlaganje na međunarodnom znanstvenom skupu (Jelača 2026).

2. Dr. sc. Edgar Buršić provest će dva istraživanja.

2.1. "Lazy Mysticism: Aesthetic Esotericism and Identity Performance in Digital Culture (with

a Focus on Croatia)"

Prvo će istraživanje predstaviti teoriju koncepta „lijenog misticizma“, koji opisuje estetiziranu i dekontekstualiziranu upotrebu mističnih, duhovnih i ezoterijskih simbola u digitalnoj kulturi. Proučavat će se kako se simboli poput tarot karata, kristala, astrologije, lunarne ikonografije ili diskursa o "božanskoj ženi" koriste u *online* samoprezentaciji, osobito među mladima i *influencerima*. Temeljna teza je da u postmodernim, postreligijskim društvima duhovni simboli sve više služe kao površinski znakovi emocija, autentičnosti i simboličkog kapitala, a ne kao dubinski religijski sustavi vjerovanja. Ovaj lijeni misticizam funkcionira prije kao estetski afekt nego kao stvarna praksa. Iako je primarni fokus na hrvatskim digitalnim prostorima (Instagram, TikTok, blogovi, *influenceri*), istraživanje se kontekstualizira unutar šireg međunarodnog fenomena i koristi komparativni pristup.

2.2. „Lijeni misticizam i svakodnevno duhovno ponašanje: anketno istraživanje simboličkih i emocionalnih praksi u digitalnom dobu“

U nastavku istraživanja istraživač će na temelju teorijskog okvira razvijenog u prvom radu provesti empirijsko anketno istraživanje. Cilj je istraživanja ispitati širenje i značenje simboličko-duhovnih praksi među mladima i odraslima u Hrvatskoj (i šire, ovisno o jeziku ankete), s naglaskom na: 1) korištenje mističnih simbola (npr. tarot, kristali, astrologija), 2) duhovne rutine koje nisu povezane s organiziranom religijom, 3) emocionalnu funkciju tih praksi (umirenje, identitet, estetika), 4) percepciju autentičnosti i "dubine" takvog misticizma, 5) odnos prema "pravoj" duhovnosti i njenoj trivializaciji.

3. Marijeta Bradić, doktorandica, svoju će dionicu obraditi u dvije teme.

3.1. Lokalno, globalno i planetarno u novim umjetničkim praksama

Fokus istraživanja je na ekokritičkim diskursima o prostoru u kontekstu klimatske krize, posebno na artikulacijama u vizualnim umjetnostima i multimedijским instalacijama koje implementiraju nove tehnologije (npr. GPS, Google Earth). Istražuje se kako ove umjetničke prakse integriraju heterogene dimenzije lokalnog i globalnog u jedinstven narativ, s obzirom na pomak od lokalnih ekosustava prema globalnim planetarnim prepletenostima uslijed klimatskih promjena i tehnološkog razvoja. Istraživanje izlaže osnovne estetske probleme i reprezentacijske prepreke koje postavlja klimatska kriza te načine na koje vizualne umjetnosti, implementirajući nove medije i tehnologije, pristupaju tim problemima.

Rad o ovoj temi je objavljen (Bradić 2025).

3.2. Na sjecištu kulture i *brainrota*: (animalističke) *online* persone i subkulture kao nove forme umjetničkih izričaja

Istraživanje polazi od pretpostavke da u suvremenom digitalnom okruženju kultura prolazi kroz značajne transformacije, a na sjecištu tog razvoja i fenomena *brainrota* niču nove forme umjetničkog i kulturnog izražavanja. Predmetom analize bit će *online* persone, kao što su primjerice *furry* zajednice, istražujući ih kao potencijalno nov i digitalno nativan oblik kulturne produkcije. Polazišnu točku istraživanja činit će rasprave o stagnaciji kulturne proizvodnje koje se u posljednjih nekoliko godina odvijaju na platformama poput Substacka, propitujući kako algoritmi društvenih mreža utječu na razvoj kulture, generirajući nove oblike umjetničkih izričaja i redefinirajući tradicionalne kulturne obrasce.

5. Veliki jezični modeli i književnost

Istraživanje će u ovom radnom paketu biti podijeljeno u dva dijela.

1. Prvi dio će biti teorijske prirode i provodit će ga doc. dr. sc. Matija Jelača i dr. sc. Ante Jerić, viši asistent. Predmet njihovog promišljanja bit će pitanje koje se, uslijed eksplozivnog rasta generativne umjetne inteligencije, nameće teoriji književnosti: mogu li veliki jezični modeli već danas, odnosno hoće li neki budući napredniji sustavi umjetne inteligencije moći stvarati književnost? Tom će se pitanju pristupiti iz dvije različite perspektive.

1.1. Doc. dr. sc. Jelača tom će pitanju pristupiti iz poststrukturalističke perspektive, pri čemu će naglasak biti na filozofiji razlike Gillesa Deleuzea. Temeljni postulat Deleuzeove kritike reprezentacije jest da reprezentacija ne može zahvatiti pojedinačno/singularno već nužno ostaje na razini općeg i partikularnog. Na tragu takve Deleuzeove kritike nameće se pitanje koje će poslužiti kao glavni poticaj ovom dijelu istraživanja: mogu li veliki jezični modeli (ili općenito sustavi generativne umjetne inteligencije) koji djeluju po principu prepoznavanja (općih) obrazaca na temelju statističke obrade velike količine podataka uistinu stvoriti umjetničko djelo kao ono novo, nepredvidivo i singularno? Rad će biti teorijske prirode.

U sklopu ove dionice održano je jedno izlaganje na međunarodnom znanstvenom skupu (Jelača 2025) i rad je prihvaćen za objavljivanje u zborniku skupa.

1.2. Dr. sc. Ante Jerić, viši asistent, polazi od pretpostavke da će odgovor na to pitanje s vremenom nužno biti potvrđan. Shodno tome, fokus njegovog istraživanja bit će na sljedećem pitanju: bismo li i dalje trebali čitati fikcionalna djela koja su napisali ljudi jednom kada priče koje je stvorio računalni algoritam bude nemoguće raspoznati od najboljih ljudskih priča? To će se pitanje 1) kontekstualizirati unutar rasprave o intencionalizmu koja je dominirala analitičkom estetikom i književnom teorijom tijekom dvadesetog stoljeća te 2) će se na njega odgovoriti potvrdno. Polazište u radu bit će pretpostavka da će strojno generirane priče uskoro biti nemoguće razlučiti od najboljih ljudskih priča te će se zastupati tezu da će čak i tada postojati dobri razlozi za očuvanje naših postojećih praksi stvaranja i konzumiranja fikcionalnih djela koja stvaraju ljudi. Rad će biti teorijske prirode na razmeđu filozofije uma, estetike, književne teorije i umjetne inteligencije.

U sklopu ove dionice održano je jedno izlaganje na međunarodnom znanstvenom skupu (Jerić 2026).

1. Drugi će dio istraživanja biti tehničke prirode i provest će ga dr. sc. Edgar Buršić, viši predavač. On će postaviti LLM server kojega će trenirati podacima prikupljenima u sklopu svog istraživanja pojma „lijeni misticizam“. Istraživač će u tu svrhu sastaviti serversko računalo, čiji će *hosting* biti pri Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli. Instalirat će *open source* operativni sustav (Ubuntu Server), *open source* LLM, te grafičko sučelje. Takav LLM server može služiti kao alat za: 1) obradu velikih korpusa podataka u humanističkim i društvenim znanostima (tekstovi, diskurs, mrežne interakcije), 2) razvoj digitalnih baza i repozitorija, 3) omogućavanje otvorene znanstvene suradnje, 3) edukaciju studenata u suvremenim metodama digitalne analize.

Reference:

- Alber, J. i Wenzel, P. (ur.) (2021). *Introduction to Cognitive Narratology*. Trier: WVT Wissenschaftlicher Verlag Trier.
- Bradić, M. (2025). "Viralni narativi i umjetničke prakse u digitalnom svijetu". *[sic]*, Vol. 16, br. 1, 12/2025.
- Burke, M. i Troscianko, E.T. (ur.) (2017). *Cognitive Literary Science: Dialogues between Literature and Cognition*. Oxford: Oxford University Press.
- Chiossi, F., Haliburton, L., Ou, C., Butz, A. i Schmidt, A. (2023). "Short-form videos degrade our capacity to retain intentions: Effect of context switching on prospective memory". Proceedings of the 2023 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems. *arXiv preprint* arXiv:2302.03714. Dostupno na: <https://arxiv.org/abs/2302.03714> [Pristupljeno 21. svibnja 2025.].
- Curcic, D. (2023). "Global book sales statistics", *WordsRated*, 26. siječnja. Dostupno na: <https://wordsrated.com/global-book-sales-statistics/> [Pristupljeno 21. svibnja 2025.].
- Dulibić-Paljar, D. (2025). "Duhovne vježbe i filozofija življenja u Petrarcinu pismu Uspinjanje na Mont Ventoux". *Tabula*, 22, 2025, str. 79-102.
- Dulibić-Paljar, D. i Miloš, B. (2026). "Wicked Games of Care: Mothers, Daughters, and the Making of Subjectivity in La Hermandad de Las Malas Hijas by Vanessa Montfort" (online). Discourses on Motherhood Conference, London Centre for Interdisciplinary Research, London/Online, 27. - 28. 6., 2026.
- Davenport, T.H. i Beck, J.C. (2001). *The Attention Economy: Understanding the New Currency of Business*. Boston, MA: Harvard Business School Press.
- Deutsch, K. (1971). "Designing organizations for an information-rich world", u: Greenberger, M. (ur.) *Computers, communication, and the public interest*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, str. 52–63.
- Eve, M.P. (2022). *The Digital Humanities and Literary Studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Heyd, T. (2021). "Tertiary orality? New approaches to spoken CMC", *Anglistik*, 32(2), str. 131–147.
- Jelača, M. (2025). „Veliki jezični modeli i književnost – poststrukturalistička perspektiva“. Konferencija povodom 75. obljetnice Hrvatskoga filološkog društva: filološko nasljeđe i suvremenost, Zagreb, 23. - 25. 10. 2025.
- Jelača, Matija. (2026). „The Wild, The Timeless, and The Free: Lemurs Between The Ecological and The Occult“ (online). Literary Representations of Co-Existence, Split, 3. - 5. 9. 2026.
- Jelača, M. (2026). "Veliki jezični modeli i književnost – (post)strukturalistička perspektiva", u: *Filološko nasljeđe i suvremenost* (ur. D. Dukić), 2026. Prihvaćen za objavljivanje.

- Jerić, A. (2026). „The Fiction of the Happy Slave: Reading Brave New World and Klara and the Sun in the Age of AI”. *Literary Representations of Co-Existence*, Split, 3. - 5. 9. 2026.
- Lanham, R.A. (2006). *The Economics of Attention: Style and Substance in the Age of Information*. Chicago: University of Chicago Press.
- McGurl, M. (2021). *Everything and Less: The Novel in the Age of Amazon*. London: Verso Books.
- Ong, W.J. (1982). *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. London: Routledge.
- Piper, A. (2018). *Enumerations: Data and Literary Study*. Chicago i London: University of Chicago Press.
- Qiu, X., Oliveira, D.F.M., Sahami Shirazi, A., Flammini, A. i Menczer, F. (2017). “Limited individual attention and online virality of low-quality information”, *Nat Hum Behav* 1, 0132. Dostupno na: <https://doi.org/10.1038/s41562-017-0132> [Pristupljeno 21. svibnja 2025.].
- Schmitz, F. i Krämer, R.J. (2023). “Task switching: On the relation of cognitive flexibility with cognitive capacity”, *Journal of Intelligence*, 11(4), str. 68.
- Simon, H.A. (1971). “Designing organizations for an information-rich world”, u: Greenberger, M. (ur.) *Computers, communication, and the public interest*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, str. 37–52.
- Williams, J. (2018). *Stand Out of Our Light: Freedom and Resistance in the Attention Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wu, T. (2016). *The Attention Merchants: The Epic Scramble to Get Inside Our Heads*. New York: Knopf.
- Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: PublicAffairs.
- Zunshine, L. (ur.) (2015). *The Oxford Handbook of Cognitive Literary Studies*. Oxford: Oxford University Press.